

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОМУ СПІЛКУВАННЮ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 1(13), с. 140–144

Досліджується соціально-психологічний аспект взаємодії студентів між собою та студентів і викладачів у процесі їх навчання іншомовному спілкуванню у вищих навчальних закладах немовних спеціальностей. Визначено соціально-психологічні умови оптимізації навчання іноземній мові з урахуванням виявлених в емпіричному дослідженні особливостей міжособистісних взаємин у студентській групі.

Ситуація, що склалася сьогодні у практиці навчання іноземній мові учнів загальноосвітніх шкіл, а також у системі вищої освіти, перетворилася у постійний предмет критики, передусім через низьку ефективність засвоєння студентською молоддю такого продуктивного виду іншомовної мовленнєвої діяльності, як говоріння. Для усунення цього недоліку необхідне переосмислення як теоретичних уявлень, які закладаються у навчальний процес у формі дидактичного матеріалу, так і відповідних цим уявленням умов його організації.

Аналіз дидактико-методичного змісту і методів навчання іноземній мові студентів немовних факультетів вищих закладів засвідчив, що послідовна зміна цілей навчання іноземній мові (мовленню, мовленнєвій діяльності, спілкуванню) не завжди узгоджувалася з адекватними зазначеним цілям засобами.

Накопичений на сьогодні в педагогічній психології матеріал дає можливість дати відповідь на низку питань, пов'язаних, зокрема, з проблемою оптимізації міжособистісної взаємодії на базі педагогіки співробітництва. Як відомо, така технологія акцентує увагу на тій формі взаємодії між викладачем і студентом, в якій найефективніше реалізується запропонований тип соціальних відносин.

Використання ідеї діалогізму може надати певного імпульсу в наближенні до стратегічної мети навчання іноземній мові як розвитку здатності студентів до міжкультурної комунікації. Оче-

видно, успішна реалізація наведеної мети може бути досягнута лише при послідовній орієнтації навчального процесу на особистісні можливості студента, його інтереси, потреби, прагнення до самостійності тощо.

Однією з основних умов підвищення ефективності навчального процесу є його інтенсифікація та поглиблення соціально-психологічної підготовки викладача. Психологічно обґрунтована діяльність викладача потребує від нього володіння вміннями конструювати доцільні форми взаємодії зі слухачем, враховувати його психологічні особливості у процесі формування й розвитку особистості.

Уміння використовувати іноземну мову в повсякденному житті передбачає залучення її в усну і письмову комунікацію. Спілкування як соціально-психологічний процес припускає встановлення між комунікантами визначених взаємин, що складаються в соціумі.

Основним положенням, що поєднує різні напрямки у психології, педагогіці, методиці і традиції у викладанні, є “ідея навчання нерідній мові із самого початку як засобу спілкування”, — вважає О. О. Леонтьєв [4].

Тому в наші дні процес навчання іноземній мові розуміється як “особливим чином організоване спілкування або як особливий різновид спілкування, який припускає спільну погоджену взаємодію тих, хто спілкується” (Ю. Н. Ємельянов), головною метою і змістом якого є практика в рішенні задач, взаємодії між ними, а основним

способом досягнення мети й оволодіння змістом служать мотивовані комунікативні завдання різного ступеня складності [2].

Успішність навчання іноземній мові залежить не тільки від діяльності викладача і учнів, спрямованої на формування і розвиток мовних навичок і умінь, а й від створення таких соціально-психологічних умов процесу навчання, коли учень, включений в іншомовну діяльність, дістає задоволення, радощі від того, що він може робити за допомогою мови, яка вивчається.

Як свідчить практика, більшість студентів, які вступають у спілкування іноземною мовою, відчують психологічні труднощі, пов'язані з подоланням багатьох проблем — очікування невдач, підвищену тривожність, скутість, побоювання помилок і т. ін.

Труднощі подолання проблем у спілкуванні, як правило, є наслідком того, що у процесі навчання не приділяється належної уваги психологічній підготовці студентів до комунікації іноземною мовою. Не враховуються достатньою мірою різноманітні фактори адаптації (приспособування до вузівського життя, навчального процесу, майбутньої професії, приспособування до нового для людини колективу, встановлення коректних ділових і особистих контактів з людьми), індивідуальні відмінності, що впливають на успішність оволодіння іноземною мовою.

Неврахування цих факторів порушує процес навчання, негативно впливає на розвиток особистості студента — аж до виникнення невротичних станів і міжособистісних конфліктів у групі, що загалом знижує ефективність навчання. Тому природно припустити, що процес навчання має стимулювати оптимальний психічний стан людини в іншомовному спілкуванні. Цим пояснюється актуальність дослідження соціально-психологічних умов, які сприяють оптимізації навчання іншомовному спілкуванню студентів при вивченні іноземної мови, стимулюють позитивне налаштування на контакт із партнером, перешкоджаючи виникненню психологічних бар'єрів, труднощів у спілкуванні, а також допомагаючи їхньому зниженню, якщо вони виникали в попередній практиці.

З метою виявлення причин труднощів у спілкуванні іноземною мовою нами було проведено опитування студентів, із проханням перелічити труднощі, що, на їхній погляд, є найзначущими у процесі спілкування на занятті. Усього було опитано 130 осіб.

Особливості спілкування студентів між собою, а також студентів з викладачами у процесі навчання вивчалися методом спостереження. Ми припустили, що емпіричними показниками наявності труднощів у спілкуванні у випробуваних можуть бути наступні: відсутність бажання спілкуватися, скутість, показники негативного стану, особливості мови і невербальні характеристики, тобто показники, доступні зовнішньому спостереженню. Спостереженнями були викладачі іноземних мов. Спостереження проводилися у шести групах, результати фіксувалися на спеціальному бланку, де були виокремлені чотири ситуації спілкування в різних контактних групах: “студент — викладач”, “студент — студент”, “студент — студенти”, “студенти — студенти”. Завдання спостерігачів полягало в тому, щоб визначити психічний стан студентів у цих контактних ситуаціях спілкування іноземною мовою при виконанні різних комунікативних завдань за трибальною шкалою (табл. 1).

Таблиця 1

Причини, що зумовлюють незадовільний психологічний стан студентів у ситуації спілкування на заняттях іноземної мови

№ пор.	Причини	Середній бал
1	Не вмію застосовувати свої знання у спілкуванні	4,04
2	Я нетовариський: спілкуватися з іншими для мене завжди непросто	2,96
3	Важко працювати в оточенні людей, що спостерігають за мною	2,64
4	Я, ймовірно, не маю здібностей до вивчення мов	3,11
5	Мені бракує елементарних мовних знань	2,96
6	Не можу розмовляти з людиною, яка погано мене розуміє	2,64
7	Важко висловлюватися, коли я не дуже впевнений у своїх знаннях	2,51
8	Соромлюся говорити в парі із сильним партнером (який добре володіє мовою)	3,15
9	Маю скутість перед викладачем	3,15
10	Складно спілкуватися з дуже самовпевненою людиною	2,87
11	Складно перебувати серед людей, підготовлених краще, ніж я	2,24
12	Не маю бажання працювати, коли не відчуваю належну увагу з боку викладача	3,47
13	Мої знання не затребувані	3,67
14	Соромлюся говорити з помилками перед групою, боюся викликати сміх чи несхвалення	3,09
15	Не можу взяти ініціативу у будь-якому виді діяльності	1,09

Показником наявності труднощів у спілкуванні були стосовно “скоріше так” (4 бали) і “так” (5 балів). Відповідно відповіді “ні” (1 бал) і “скоріше ні” (2 бали) свідчать або про їх відсутність, або про їх неусвідомленість випробуваними. Результати порівняння усереднених оцінок випробуваних кожної ситуації свідчать про те, що основними причинами, якими випробувані пояснюють свою скутість, напруженість на заняттях, є відсутність елементарних мовних знань, невміння застосовувати свої знання у спілкуванні, а також скутість, незручність перед викладачем як головним експертом їхніх знань, умінь і здібностей, що виявляються в навчанні.

На думку більшості “компетентних суддів”, до групи яких увійшли викладачі іноземної мови (10 осіб), найбільш типовою причиною, що викликає психічну напруженість у студентів у процесі мовної взаємодії, є підвищена незручність, скутість, страх припуститися помилок і невдач через глузування інших студентів. “Відсутність елементарних знань” насправді, як відзначають експерти, немає для цього достатньої підстави (принаймні для більшості, що відзначили цю причину студентів).

Як свідчить досвід роботи автора зі студентською аудиторією, наявність сприятливих умов у навчанні сприяє вмінню студента справлятися з рішенням різних комунікативних завдань, що потребують основного мовного “багажу” (лексико-граматичних знань).

Таким чином, у процесі вивчення іноземної мови студенти вищих закладів стикаються з такими видами труднощів у спілкуванні, як недостатність засобів і навичок спілкування, незадоволеність спілкуванням з викладачем, острах аудиторії, а також неадекватна самооцінка і рівень домагань.

Як свідчать дані досліджень науковців І. А. Зимньої, Я. Л. Коломінського, Л. І. Карлінської та Л. П. Меркулової, психічний стан тих, які навчаються, є показником ступеня задоволеності своїми діями, уміннями, знаннями, що, у свою чергу, відтворює здатність до самореалізації в навчально-пізнавальній діяльності. Психологічні бар'єри, що помітно ускладнюють процес міжособистісного спілкування і негативно віддзеркалюються на самопочутті його учасників, виникають як результат неузгодженості потреби в самореалізації дорослої людини в навчально-пізнавальній діяльності і своєму уявленні про можливість такої самореалізації.

Отримані дані були перевірені за допомогою методу спостереження, результати якого наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка психічного стану студентів на заняттях з іноземної мови у різних ситуаціях спілкування

Ситуація	Упевнений у собі	Певною мірою скутий	Напружений, не впевнений у собі
Викладач — студент (діалог)	14,7	60,3	25
Студент — група (монолог перед аудиторією)	20,6	57,4	22
Студент — студент (діалог)	57,4	30,9	11,7
Студенти — студенти (полілог)	60,3	26,5	13,2

Як видно з табл. 2, для більшості студентів характерний незадовільний психічний стан різного ступеня інтенсивності у спілкуванні з іншими людьми. Найбільше психічне напруження (скутість, невпевненість у собі) спостерігається у контактах “викладач — студент” (діалог) — 25 % і “студент — група” (виступ перед аудиторією за темою повідомлення, відповіді на питання) — 22 %. Тільки 14,7 % усіх випробуваних у першому випадку і 20,6 % у другому випадку почувають себе впевнено і вільно в цих ситуаціях.

Таким чином, дослідженням встановлено, що студенти гостро відчувають труднощі у спілкуванні у процесі навчання, що супроводжуються посиленням негативних переживань на практичних заняттях з іноземної мови. Найбільше психічне напруження викликають ситуації спілкування з викладачем як експертом здібностей тих, які навчаються, а також ситуації спілкування з іншими учасниками спілкування в таких видах мовної діяльності, як виступ перед аудиторією, участь у дискусії.

Для проведення аутосоціометричного дослідження студентам також було запропоновано заповнити кругову соціограму відповідно до їхньої думки про статус кожного з однокурсників у групі, після чого відзначити і свій передбачуваний статус.

Результати аналізу отриманого в такий спосіб експериментального матеріалу дали змогу визначити як реальний статус студентів, так і самооцінку їхнього статусу в студентському колективі. Яке ж конкретне співвідношення успішності на занят-

тях іноземної мови і репутації студента? Перша група очевидних соціальних лідерів (“зірок”) — це відмінники і стійкі “хорошисти”. Відстаючих студентів, що займали б високе положення в системі особистих взаємин, немає.

До другої групи за кількістю отриманих переваг входять ті студенти, які здебільшого навчаються на оцінку “добре” і мають серед однокурсників стійкий авторитет.

Третю групу складають переважно трієчники і відстаючі студенти.

До четвертої групи входять відстаючі студенти, які найчастіше несумлінно ставляться до навчання та заважають іншим на заняттях. Жоден відмінник у цю групу не потрапив.

Зазначимо, що студенти з більш високою успішністю звичайно мають великий авторитет серед однокурсників. Навчання, будучи провідною формою діяльності студентів, значною мірою формує також їхні особистісні взаємини.

Вважаємо за потрібне відзначити, що саме організація групової діяльності (у ході якої викладач створює ситуацію успіху для студентів, особливо для “малопопулярних”, використовує весь арсенал творчих здібностей і резервних можливостей особистості, створює сприятливу атмосферу міжособистісного сприйняття) дає змогу оптимізувати навчання спілкуванню студентів при вивченні іноземної мови.

Проведене теоретико-емпіричне дослідження дозволило зробити узагальнюючі підсумки роботи, а також визначити рекомендації щодо наукового і практичного використання здобутих результатів.

Проблема оптимізації навчання спілкуванню іноземною мовою є однією з актуальних у психології, педагогіці і методиці викладання іноземних мов.

Підвищення ефективності навчання спілкуванню іноземною мовою є одним з центральних об’єктів всебічного вивчення психолого-педагогічної науки такими дослідниками, як Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, Я. Л. Коломінський, Е. І. Пассов, С. Л. Рубінштейн, Г. А. Китайгородська та ін. [1–7]. Особливості спілкування при іншомовному навчанні вивчали Т. Л. Вітлін, Г. К. Лозанов, Л. П. Меркулова, водночас, як показало наше дослідження, соціально-психологічні умови оптимізації навчання спілкуванню іноземною мовою студентів вищих закладів освіти немовних спеціальностей зараз ще недостатньо вивчені.

На підставі теоретичного аналізу соціально-психологічних і психолого-педагогічних праць та

власного досвіду нами були виокремлені соціально-психологічні умови, що можуть впливати на успішність навчання іноземній мові студентами немовних спеціальностей:

- формування позитивної навчальної мотивації;
- оптимізація міжособистісних взаємин;
- розробка завдань щодо розвитку комунікативних здібностей та умінь;
- оптимізація стилю педагогічного спілкування;
- оптимізація соціально-психологічного клімату в колективі.

Таким чином, теоретичний аналіз розглядуваної проблеми та її практична реалізація дали нам змогу обґрунтувати групову діяльність з елементами соціально-психологічного тренінгу як соціально-психологічні умови оптимізації навчання іноземній мові.

З метою наукового обґрунтування впливу певних соціально-психологічних умов на успішність навчання студентів іноземній мові нами було проведене емпіричне дослідження. На етапі констатуючого експерименту було здійснено соціометричне опитування із застосуванням методу спостереження. Експеримент показав, що студенти, які мають низький соціометричний статус, більшою мірою мають складності у спілкуванні іноземною мовою, ніж студенти з вищим соціометричним статусом. Результати спостережень у процесі занять показали, що існує взаємозумовленість прояву труднощів у спілкуванні в різних ситуаціях спілкування.

Вважаємо, що для подальшого вдосконалення процесу оптимізації навчання спілкуванню іноземною мовою студентів вищих закладів освіти немовних спеціальностей внаслідок його інтенсифікації необхідно створити соціально-психологічні умови: розширення функцій викладача; формування викладачем сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальній групі; наявність високого рівня мотивації діяльності викладача і студента; життєва і професійна насиченість спілкування викладача і студента; активізація соціально-психологічних резервів особистості як викладача, так і студента в навчальному процесі.

Література

1. **Виготський Л. С.** Мышление и речь. Собр. соч. в 6 т. — М.: Педагогика, 1982. — Т. 2.

2. **Емельянов Ю. Н.** Активное социально-психологическое обучение. — Л.: ЛГУ, 1985. — 167 с.
3. **Коломінський Н. Л.** Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): Моногр. — К.: МАУП, 2000. — 286 с.
4. **Леонтьев А. А.** Язык, речь и речевая деятельность. — М.: Просвещение, 1969. — 212 с.
5. **Леонтьев А. Н.** Деятельность. Сознание. Личность. — М.: Наука, 1982. — 304 с.
6. **Пассов Е. И.** Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. — М.: Русский язык, 1989. — 276 с.
7. **Реан А. А., Коломинский Я. Л.** Социальная педагогическая психология. — СПб.: Питер Ком, 1999. — 416 с.

The article is dedicated to the investigation of social – psychological conditions influenced the rise in effectiveness of foreign language teaching at the higher educational establishment. Communicative interaction between teacher and student on the psychological and pedagogical cooperation level is analyzed. This communicative interaction creates positive motivation and stimulates students intellectual activity. Conceptual principles of teaching process improvement on the basis of its intensification are substantiated. Recommendations on the effectiveness of teaching process at the higher educational establishments are worked out.

Надійшла 24 лютого 2006 р.